

จดหมาย “คิงมงกุฏ” ถึงแอนนา

เปลี่ยนจาก TO เป็น DEAR

และคดีเจ้าจอมมารดาช่อนกลิ่น

ปราชญ์ เครือทอง

ต้องยอมรับว่าการค้นพบสำเนาพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีไปถึงแอนนา เลียวโนเวนส์ คงไม่สามารถคลี่คลายปัญหาทางประวัติศาสตร์ได้อย่างแจ่มแจ้ง แต่สำเนาจดหมายเหล่านี้ย่อมเปรียบเสมือนแสงไฟที่ฉับเข้าไปในห้องที่เคยมืดมาตลอด 100 กว่าปี พื้นที่ส่วนที่แสงไฟฉายเข้าไปถึงยอมให้ความสว่าง ณ จุดนั้นได้บ้าง ส่วนที่อยู่นอกเหนือไปก็ย่อมต้องรออยู่ในความมืด แสงไฟดวงต่อไปในอนาคต

จดหมาย หรือสำเนาพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงหม่อมแอนนา “**ครูฝรั่งวังหลวง**” ที่ได้มาลงในศิลปวัฒนธรรมฉบับเดือนมกราคมที่ผ่านมา ได้เริ่มเปิดประเด็นในการคลี่คลายปมปัญหาบางส่วนของแอนนา กับข้อถกเถียงที่ว่าแอนนาไม่เคยมีส่วนเกี่ยวข้องกับใด ๆ กับกิจการของบ้านเมือง หรือแม้แต่มีส่วน “**มีปากมีเสียง**” เกี่ยวกับเรื่อง “**ทาส**” คำตอบเรื่องเหล่านี้ชัดเจนอยู่ในจดหมายฉบับก่อนหน้านั้นแล้ว

ครั้งนี้เป็นสำเนาพระราชหัตถเลขาของสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกส่วนหนึ่งจำนวน 3 ฉบับกล่าวถึงเรื่องทั่วไปปะปนไปกับเรื่องที่ทรงกล่าวพาดพิงถึงแนวคิดของแอนนา ซึ่งน่าจะมีนัยสำคัญอยู่ แต่เราไม่สามารถล่วงรู้เรื่องเหล่านั้นได้ เนื่องจากขณะนี้ยังไม่พบสำเนาจดหมายของแอนนาถวาย “**คิงมงกุฏ**”

อย่างไรก็ดี ทั้งจดหมายฉบับก่อนและที่นำมาในครั้งนี้ ได้ที่ให้เห็นสิ่งสำคัญบางอย่าง คือข้อเท็จจริง ตัดต่าง ๆ ของแอนนาในเรื่องเกี่ยวพันกับการเมือง หรือวัฒนธรรมสยาม มักจะได้รับการ “**ปฏิเสธ**” จากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่างประนีประนอม คือทรงเป็น “**ผู้ดี**” ในสำนวนจดหมายอย่างหาใครเปรียบได้ยาก

จดหมายทั้ง 3 ฉบับในคราวนี้ก็เช่นกัน ได้เห็นว่าการใช้คำขึ้นต้นและลงท้าย รวมไปถึงสำนวนการโต้ตอบว่าทรง “**นุมนวล**” เพียงใดนอกจากนี้ยังได้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในคำขึ้นต้นที่ “**เป็นกันเอง**” มากยิ่งขึ้นจากช่วงปี 2460 ถึง 2407 ทรงขึ้นต้นจดหมายว่า ถึง (To) และลงท้ายว่าฉันขอคงไว้ซึ่งความเป็นเพื่อนที่ดี (I beg to remain your good friend) ต่อมาในปี

2408 คำขึ้นต้นเปลี่ยนไปเป็น**คุณที่รักของฉัน** (My dear Mam!) และลงท้ายด้วยคำว่า**ฉันขอคงไว้** ในการเป็นเพื่อนแท้ของเธอ (I beg to remain your true friend)

แน่นอนคำว่า **Dear** ย่อมไม่มีความหมายลึกซึ้งเพียงอย่างเดียว ในการเขียนจดหมายถึง “เพื่อน” ทั่ว ๆ ไปก็สามารถใช้คำนี้ได้เช่นกัน แต่ระดับความ “เป็นกันเอง” ของคำว่า Dear ย่อมแตกต่างจาก To อย่างแน่นอน ดังนั้นความพยายามของใครหลาย ๆ คนที่จะวางแอนนาไว้แต่เพียง “ลูกจ้าง” ของวังหลวงจำเป็นต้องอ่านจดหมายทั้ง 3 ฉบับนี้ และตอบคำถามให้ได้ว่าเหตุใด “**คิงมังกู**” จึงต้องบอกเล่าเรื่องสัพเพเหระ ไปจนถึงเรื่องการเมืองกับ “ลูกจ้าง” คนนี้

จดหมายฉบับที่ 76 ทรงมีไปถึงแอนนาซึ่งเดินทางไปทำธุระหรือพักผ่อนที่สิงคโปร์ เนื้อหาในจดหมายไม่มีสาระสำคัญมากนัก นอกจากจะแสดงความห่วงใยตามธรรมเนียม ทิ้งท้ายด้วยความหวังว่าจะตอบมาโดยเร็ว เพราะลูกศิษย์คิดถึง แต่สิ่งที่น่าสังเกตคือลูกสาวของแอนนาคือ **เอวิส** ซึ่งอยู่ที่ประเทศอังกฤษ ก็ยังมีจดหมายถึงคุณข้าหลวง ซึ่งแสดงว่าชาววังหลวงรู้จักสนิทสนมกับครอบครัวของแอนนามากกว่าที่เราเคยคิด

จดหมายฉบับที่ 2 ไม่ปรากฏเลขที่ ทรงชี้แจงเรื่องที่เราไม่สามารถทราบได้ว่าเกิดปัญหาอะไรกันขึ้น แต่พอจะสันนิษฐานได้ว่า น่าจะเป็นเรื่องที่แอนมาท้วงติงเกี่ยวกับสวัสดิภาพของคนรับใช้ ซึ่ง “**คิงมังกู**” ก็ทรงรับว่าจะสอบสวนเรื่องนี้ด้วยพระองค์เอง และยังทิ้งท้ายว่า “ฉันจะให้ความสนใจต่อคำต่าหนิของเธอเป็นพิเศษ” ทำให้เห็นความหมายของคำว่า “*แมมเนวละเวน ครูสอนหนังสือเจ้านายในนี้ เดียวนี้ซูกชน เอนี่ชนนั้น เอนั้นชนนี้ แล้วก็ล้านี้*” ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

จดหมายฉบับที่ 3 เลขที่ 80 ทรงมีมาจากเมืองสวรรคโลก ลงวันที่ 18 มีนาคม 2408 ขึ้นต้นด้วยการบอกเล่าสารทุกข์สุขดิบตามธรรมเนียม แต่มีจุดสนใจในตอนกลางของจดหมายที่ว่า “ฉันจะคุยกับเธอเรื่องที่เราเคยคุยกันในตอนที่เรากลับไปยังบางกอก **แต่อย่างเป็นการลับ**” ทรงคุยอะไรกันค้างไว้เหตุใดต้องคุยเป็นการลับ เราไม่มีทางรู้ได้ แต่สิ่งนี้ย่อมสามารถไขข้อข้องใจบางอย่างในเรื่องบทบาทของแอนนา ย่อมไม่ใช่เพียงแค่ครูฝรั่งวังหลวงทั่ว ๆ ไป หรือเลขานุการคอยแก้ไวยากรณิในจดหมายภาษาอังกฤษเท่านั้น แต่ย่อมมีบทบาทในการเสนอแนะ ตีติง อยู่บ้างบางโอกาส

สิ่งสำคัญที่สุดในจดหมายฉบับนี้คือประโยคสุดท้ายของจดหมายคือ “ป.ล. 2 ฉันขอแจ้งให้เธอทราบว่าฉันได้ให้อภัยโทษแก่**คุณกลีน** นักเรียนของเธอ ตามคำขอร้องของสมเด็จพระยาแล้ว” เรื่องนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือของแอนนาเรื่อง **The English Governess at the Siamese Court** บทที่ 12 เรื่อง **Shadows and Whispers of the Harem** เป็นเรื่องราวของ**เจ้าจอมมารดาช่อนกลีน**ถูกลงพระอาญาให้จำขัง เพราะเหตุว่าให้ลูกชายคือพระองค์เจ้าภุชฐานนิหาร ถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงแต่งตั้งพี่ชายของเจ้าจอมมารดาช่อนกลีน เป็นเจ้าเมืองแทนลุงหรืออา (พระยาเกียรติ) ที่เสียชีวิตไปแล้วอยู่ที่ไม่รู้วาทรงแต่งตั้งบุคคลอื่นไปแล้ว ทำให้เจ้าจอมมารดาช่อนกลีน ถูกข้อหาบ่อนทำลายพระราชอำนาจ เนื่องจากเป็นเชื้อสายมอญ (คชเสนี) จากนั้นแอนนาก็ได้ไปขอร้องให้สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ทูลขอภัยโทษให้กับเจ้าจอมมารดาช่อนกลีน

เรื่องนี้จะเท็จจริงให้กินแคไหนไม่มีหลักฐานแน่ชัด แต่ตามประวัติตระกูลเจ้าจอมมารดา ซ่อนกลิ่นนั้น เป็นตระกูลที่เป็นเจ้าเมืองนครเขื่อนขันธ์ (พระประแดง) มาตั้งแต่ชั้นปู่ เรื่อยมาจนถึง น้องของท่านก็รับราชการเป็นผู้ว่าราชการเมืองนี้ในสมัยรัชกาลที่ 5

ดังนั้นเรื่องการที่จะถวายฎีกาในเรื่องนี้ก็อาจจะเป็นไปได้ และการลงโทษเจ้าจอมมารดา ซ่อนกลิ่นก็เป็นไปได้เช่นกัน ซึ่งก็สอดคล้องกับปัจจัยลิขิตที่วาง “ป.ล. 2 ฉันทขอแจ้งให้เธอทราบว่าคุณได้ให้อภัยโทษแก่คุณกลิ่นนักเรียนของเธอ ตามคำขอร้องของสมเด็จพระยาแล้ว”

การติดตามตรวจสอบแอนนาจะไม่ยุติเพียงแค่นี้ ฉบับหน้าศิลปวัฒนธรรมจะได้เสนอ สำเนาพระราชหัตถเลขาที่แสดงถึงความกล้าของแอนนาอย่างที่สุด เมื่อเสนอให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกระทำในสิ่งที่ราชสำนักสยามไม่เคยทำมาก่อน!

“ปอกเปลือก” ชีวิตแอนนา เลียวโนเวนส์ ใครว่าหล่อน “ต่อแหล”

แอนนา แฮเรียต เลียวโนเวนส์ หม้ายสาวชาวอังกฤษเดินทางเข้ามาสู่สยามระหว่าง พ.ศ. 2405-2410 เพื่อรับราชการเป็นครูสอนภาษาอังกฤษ ประจำราชสำนักพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เดิมทีนั้นหม่อมแอนนาเปิดโรงเรียนเล็ก ๆ ในประเทศสิงคโปร์แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เมื่อนายตันกิมซิง กงสุลสยามประจำสิงคโปร์ติดต่อให้เข้ามารับราชการเป็นครูสอนภาษาอังกฤษในพระบรมมหาราชวัง หม่อมแอนนาจึงตอบตกลงและเดินทางเข้ามาสยามพร้อมกับหลุยส์ ที. เลียวโนเวนส์ บุตรชาย ในปีพ.ศ. 2405

หน้าที่หลักของหม่อมแอนนามี 2 ประการ คือสอนหนังสือ ถวายพระราชโอรส พระราชธิดา และเจ้าจอมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นเลขานุการในพระองค์ มีหน้าที่อ่านและแปลจดหมายภาษาฝรั่งเศสรวมทั้งคัดลอกจดหมายที่ลายมือเขียนอ่านยากด้วยลายมือตัวบรรจงเพื่อให้ทรงหนังสือได้ง่ายขึ้น

ในระยะเวลา 5 ปีที่หม่อมแอนนารับราชการในพระบรมมหาราชวัง เป็นช่วงปลายรัชกาล ช่วงปลายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งงานของหม่อมแอนนาก็หนักมากขึ้นไปด้วย จนกระทั่งเกิดปัญหาสุขภาพและขอขึ้นเงินเดือนไม่ได้ หม่อมแอนนาจึงลาออกจากราชการและเดินทางออกจากประเทศสยามในปี พ.ศ. 2410 หนึ่งปีก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเสด็จสวรรคต

หลังจากเดินทางออกจากประเทศสยามแล้ว แอนนาได้เรียนหนังสือเรื่องแรกที่เกี่ยวกับสยามและเหตุการณ์สำคัญที่ได้พบเห็นตลอดระยะเวลา 5 ปี ชื่อว่า “The English Governess at the Siamese Court” พิมพ์เป็นตอน ๆ ในหนังสือ The Atlantic Monthly และพิมพ์รวมเล่มใน พ.ศ. 2413 ปีต่อมา หนังสือเล่มนี้ทำให้แอนนาเริ่มมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก อีก 2 ปีต่อมาแอนนาได้เขียนหนังสืออีกเล่มหนึ่ง “The Romance of the Harem”

แอนนาได้ใช้ชีวิตเป็นนักเขียนและนักข่าวต่อมาอีกหลายปี ได้รับยกย่องเป็นนักต่อสู้เพื่อสิทธิสตรี ก่อนที่จะเสียชีวิตในปี พ.ศ. 2458 ที่ประเทศแคนาดาเมื่ออายุได้ 80 ปี ในปีพ.ศ. 2486 หลังหลังจากหม่อมแอนนาเสียชีวิตแล้ว 28 ปี มาร์กาเร็ต แลนดอน รวบรวมเรื่องราวจากหนังสือของหม่อมแอนนาทั้ง 2 เล่ม มาเขียนขึ้นใหม่เป็นนวนิยายเรื่อง “Anna and the king of Siam” ซึ่งโด่งดังมาก ถูกนำไปสร้างเป็นละครและภาพยนตร์หลายครั้ง จากละครและภาพยนตร์นั้นทำให้หม่อมแอนนาถูกโจมตีอย่างหนักว่าปั้นแต่งเรื่องราวโกหกเกี่ยวกับราชสำนักสยาม หมิ่นพระเกียรติพระมหากษัตริย์ไทย รวมทั้งสร้างประวัติศาสตร์ให้ตนเอง นับตั้งแต่ปีเกิด และอ้างว่าตนผู้ตีอังกฤษแท้เกิดในตระกูลเก่าแก่ ทั้งที่เป็นเพียงลูกครึ่งอังกฤษเกิดอินเดีย

ผู้ที่ได้ชื่อว่า “ปกอเปลือก” แอนนาในเรื่องนี้อย่างชัดเจนที่สุด คือ W.S. Bristowe ในหนังสือเรื่อง “ลูกผู้ชายชื่อนายหลุยส์” (แปลจาก Louis and the king of Siam)

แต่ชีวประวัติของหม่อมแอนนาที่ W.S. Bristowe กล่าวหาว่าไปปดขึ้นนั้น ปรากฏอยู่ในนวนิยายเรื่อง The King And I ซึ่งเป็น “นิยาย” ที่มาร์กาเร็ตแต่งขึ้นเพิ่มเติมภายหลัง ดังที่ Bristowe เขียนไว้ว่า “ประวัติหม่อมแอนนาที่เล่ามา ล้วนได้มาจากบันทึกของเธอเอง ซึ่งมากาเร็ต แลนดอนนำมาเรียบเรียงขึ้นใหม่” มิได้มีอยู่ในหนังสือทั้ง 2 เล่มของหม่อมแอนนาแต่อย่างใด

ในหนังสือของหม่อมแอนนาเองแทบจะไม่มีข้อความที่กล่าวถึงชีวประวัติของตนเองเลย นอกจากข้อความที่พาดพิงถึงความเป็นมาของหม่อมแอนนาก่อนที่จะมาอาศัยอยู่ที่สิงคโปร์และเดินทางมาสยามเพียงประโยคเดียวเท่านั้นคือ “ด้วยหัวใจที่เต็มไปด้วยความเสียใจเมื่อคิดเปรียบเทียบกับบ้านที่แสนสุขในมะลัคกาที่ข้าพเจ้าจากมา”

ชีวประวัติของหม่อมแอนนาที่ W.S. Bristowe สืบค้นจึงอาจเป็นชีวประวัติที่แท้จริงของหม่อมแอนนา แต่การกล่าวหาว่าหม่อมแอนนากุเรื่องขึ้นนั้นไม่ถูกต้อง เพราะทั้งหมดมาจากนวนิยายของมากาเร็ต แลนดอนไม่ได้อยู่ในหนังสือของหม่อมแอนนาแต่อย่างใด